

وضعیت حقوق زنان پس از ازدواج در قوانین موضوعه ایران^۱

سید محمد حسین سادات چاوشیان^۲

سمیه شهرابی فراهانی^۳

چکیده

حقوق زنان در همه جوامع و دوران‌ها همواره به مقتضیات زمان، ویژگی‌های فرهنگی جامعه و نوع مناسبات اجتماعی آن عصر بستگی داشته است. بررسی پیشینه حقوق زن در ادوار تاریخی نشان‌دهنده تسلط پایدار مردسالاری بر آن است. در کشور ایران به دلیل توجه ویژه اسلام به زن و نقش کلیدی او در خانواده و در روابط زن و شوهر حقوق عادلانه‌ای در نظر گرفته شده که به موجب قانون مدنی پس از ازدواج به وجود می‌آید. این حقوق حاکی از عدالت قضایی نسبت به حقوق زنان است از جمله این حقوق عبارت است از حق زن در استقلال دارایی، حق زن در استفاده از شروط ضمن عقد، حق نفقه، حق شیردهی و غیره می‌باشد که این مقاله با روش توصیفی اسنادی به آن می‌پردازد.

کلید واژه‌ها: حقوق زن، قانون مدنی، قوانین موضوعه ایران.

ژورنال علمی و مطالعات فرهنگی

^۱ - تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۷/۲۰

^۲ - مدرس و مدیر دوره مطالعات زنان دانشگاه مجازی المصطفی(ص)

^۳ - طلبه سطح سه حوزه رفیعه المصطفی(ص)

مقدمه

اسلام مخالف تبعیض علیه زنان است اما از برابری مطلق آنان جانبداری نمی کند. طبیعت زن و مرد را به صورت موجودات مکمل یکدیگر درزندگی و جامعه آفریده است، به همین دلیل برخلاف تمدن غرب، اسلام به زنان و مردان حقوق طبیعی آنها را بخشیده نه حقوق مشابه. اسلام با تساوی حقوق زن و مرد مخالف نیست با تشابه حقوق آنها مخالف است.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران منزلت والایی برای زن قائل شده است و در همین ارتباط دولت را موظف نموده حقوق زنان را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و به تامین حقوق همه جانبه افراد اعم از زن و مرد و تساوی عموم در برابر قانون تاکید شده است.

در اصل چهارم قانون اساسی نیز تصریح شده است که: " کلیه قوانین و مقررات باید براساس موازین اسلامی باشد؛ لذا هرحرکتی برای اصلاح وضعیت اجتماعی، فرهنگی و حقوقی زنان به تصریح قانون اساسی تنها در چارچوب اجتهاد فقهای جامع الشرایط پذیرفتنی است، لذا با توجه به شرایط فرهنگی و عرفی و آداب و رسوم جامعه متناسب با خواسته ها و نیازهای زمان و مکان و به روز رسانی نظر فقهای اسلامی امکان اصلاح قوانین و مقررات در کشور ایران درخصوص زنان و حقوق آنان امکان پذیر می باشد.

در حقوق ایران حق مساوی زن و مرد برای ایجاد علقه زوجیت و عقد نکاح از جهت اینکه قصد و رضای طرفین لازم است تامین شده است، به محض جاری شدن عقد نکاح تکالیف قانونی به عهده زن و مرد قرار می گیرد و هر کدام دارای حقوقی مشخص هستند. در قانون مدنی حقوق خانواده، شرایط تشکیل خانواده و انحلال آن، روابط زوجین با یکدیگر و فرزندان و ضمانت اجرای حقوق و تکالیف زن و شوهر تعیین شده است.

الف) ادبیات تحقیق

۱- معنای لغوی حق

ضد باطل، وجود ثابت، صدق. (علی اکبر قریشی، ۱۳۷۱، ص ۱۵۸) اصل حق به معنای مطابقت و موافقت است. الحق نقیض الباطل و جمع آن حقوقی و حقایق است. (حسین بن محمد راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ق، ص ۲۴۶)

حقوق: جمع حق به معنی راستی ها، درستی ها، بهره ها، وظایف و تکالیف، قوانین سلطنت و تسلط استقلالی یا قراردادی یا غیرقراردادی اشخاص است بر اشخاص یا اشیاء. (محمد

معین، ۱۳۷۱، ش، ص ۱۳۶۴)

۲- معنای اصطلاحی

۲-۱- در اصطلاح فقه

حق در فقه به دو معنی بکار می رود، یکی "حق" در مقابل حکم، به این معنی که در قانون اموری پیش بینی شده و شخص می تواند به قصد خود برخی از آنها را تغییر دهد. این امور قابل تغییر را حق گویند. دوم، حق به معنی نوعی از مال است در مقابل عین، دین، منفعت و انتفاع. (محمد بن جعفر جعفری لنگرودی، ۱۳۶۸، ش. ص ۱۷۱۲)

۲-۲- در اصطلاح حقوق

حق توانایی و قدرتی است که حقوق هر کشور به اشخاص می دهد تا از مالی به طور مستقیم استفاده کنند و یا انتقال مال و انجام دادن کاری را از دیگری بخواهند. (ناصر کاتوزینیان، ۱۳۷۹، ش، ص ۲۵۹)

ب) حقوق پس از ازدواج در قانون مدنی ایران

از امتیازات حقوق زن در قانون مدنی عبارتند از:

۱- حق زن در استقلال دارایی

اسلام به شکل بی سابقه ای جانب زن را در مسائل مالی و اقتصادی رعایت کرده، از طرفی به زن استقلال و آزادی کامل اقتصادی داده و دست مرد را از مال و کار او کوتاه کرده است و حق قیمومت در معاملات زن را از او گرفته و از طرفی دیگر با برداشتن مسئولیت تامین بوجه خانوادگی از دوش زن او را از هر نوع اجبار و الزام برای دویدن به دنبال پول معاف کرده است. (مرتضی مطهری، ۱۳۷۱، ش، ص ۲۲۰) پس در اجرا و اعمال حقوق مالکیت، از آزادی و استقلال کامل باشد و زن در اینگونه اقدامات خود نیازی ندارد که رضایت شوهر را کسب کند، مخالفت شوهر نیز تاثیری در اقدامات او نخواهد داشت به جز در مواردی که اقدامات زن در امور مالی با حقوق شرعی و قانونی زوج مغایرت و منافات داشته باشد (فرج اله هدایتی نیا گنجی، ۱۳۸۵، ص ۳۵ و ۳۶)

طبق ماده ۱۱۱۸ قانون مدنی زن دارای استقلال اقتصادی است و می تواند به هر گونه در دارایی خود تصرف کند و این دارایی با اخذ نفقه منافاتی ندارد.

۲- حق زن در استفاده و اعمال شروط ضمن عقد

برابر ماده ۱۱۱۹ قانون مدنی زن به هنگام عقد می تواند هر شرطی را که مخالف مقتضای ذات عقد نباشد پیش بینی و بر مرد اعمال کند.

از جمله طبق ماده ۱۱۱۴ قانون مدنی اختیار تعیین منزل را می تواند بعنوان شرط ضمن عقد لحاظ کند.

۳- حق ثبت ازدواج، طلاق و رجوع در مراجع رسمی و قانونی

جهت جلوگیری از استفاده و فرار از مسئولیت و انکار زوجیت به منظور حفظ کیان خانواده، ثبت واقعه ازدواج دائم، طلاق و رجوع الزامی است و طبق ماده ۶۴۵ قانون مجازات اسلامی چنانچه مردمی بدون ثبت وقایع فوق اقدام به ازدواج نماید به مجازات حبس تا یکسال محکوم می شود.

۴- حق برخورداری از مهریه

به موجب قانون، مهریه عنوان مالی است که به مناسبت عقد نکاح، مرد ملزم به دادن آن به زن می شود، الزام مربوط به تملیک مهر در ماده ۱۰۸۲ قانون مدنی تصریح شده است، زن مالک مهر است و به مجرد عقد می تواند هر نوع تصرفی که بخواهد بنماید.

همچنین استحقاق نیمی از مهریه قبل از ازدواج و رابطه زوجیت در صورت وقوع طلاق و تعیین مهریه در ازدواج موقت و باطل بودن عقد در صورت عدم تعیین مهریه از امتیازات قانونی دیگر زنان در قانون ایران می باشد.

مهر با یکی از امور زیر استقرار میابد: نزدیکی، ارتداد فطری شوهر، فوت شوهر، مورد اولی اجماعی است و موارد بعدی مطابق قول مشهور فقهاست. (مهملی دادمرزی، ۱۳۷۷ ش، ص ۴۷۲)

۵- حق نفقه

در عقد دائم نفقه زوجه به عهده شوهر است. (علی محمد یشربی قمی، ۱۳۷۶ ش، ص ۲۵۰) اما وجوب نفقه شرایطی دارد: باید عقد دائم باشد و زن از شوهر تمکین کند و از لحاظ مسائل جنسی شوهر را کامیاب سازد، اما اگر او را تمکین نکند نفقه واجب نیست. (باقر شریفی قریشی، ۱۳۷۷ ش) در قانون اسلام مرد موظف به تامین معاش و هزینه های لازم زندگی است، در نکاح دائم این وظیفه مرد است که به محض عقد هزینه های زندگی و نفقه زن را پردازد (ماده ۱۱۰۶ قانون مدنی)

در عقد موقت نیز در صورت شرط مرد ملزم به پرداخت نفقه است و طبق ماده ۱۱۲۹ قانون

مدنی در صورت استنکاف شوهر از دادن نفقه و عدم امکان اجرای حکم دادگاه و الزام او به دادن نفقه، زن می تواند برای طلاق به دادگاه رجوع کند همچنین در صورت عجز از پرداخت نفقه و نیز طبق ماده ۶۴۲ قانون مجازات اسلامی هر کس با داشتن استطاعت مالی، نفقه زن خود را در صورت تمکین ندهد دادگاه او را محکوم به حبس می نماید.

۶- حق شیردهی

مطابق با قانون و شرع (ماده ۱۱۷۶ قانون مدنی) زن حق دارد در قبال شیر دادن به فرزند خود از پدر فرزند مطالبه اجرت و دستمزد نماید.

۷- اجره المثل

راه دیگری که می توان از طریق آن حقوق مالی زن را تامین نمود، محاسبه اجرت المثل خدمات زن در دوران زناشویی است. به طور معمول، هرکس به درخواست دیگری کاری را انجام دهد مستحق اجرت المثل می شود مگر آنکه معلوم شود او تبرعا کار را انجام داده است. برای این اساس می توان با توجه به کارهایی که زوجه انجام داده در دوران زناشویی و نیز وضعیت مالی شوهر حکم به پرداخت اجرت المثل نمود. (فرج اله هدایت نیا گنجی، ۱۳۸۵، ص ۴۸)

از آنجا که زن مکلف به انجام امور خانه نمی باشد می تواند به ازای کارهایی که در خانه انجام می دهد از همسر خویش دستمزد دریافت نماید مطابق قانون دریافت این دستمزد و یا اجره المثل هنگام طلاق می تواند سرمایه قابل توجهی جهت ادامه زندگی کسب نماید این موضوع در قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق مصوب ۲۸/۸/۷۱ در تبصره ۶ ماده واحده پیش بینی گردیده است.

۸- حق فسخ نکاح در صورت قبول مرد

در ماده ۱۱۲۱ قانون مدنی جنون به شرط استقرار اعم از مستمر و ادواری موجب حق فسخ برای زن می باشد

در موارد فسخ نکاح مرد و زن می تواند بدون مراجعه به دادگاه عقد نکاح را فسخ کند فقط در مورد ناتوانی جنسی مرد است که ضمن مراجعه به دادگاه و مهلت یکساله می تواند از حق فسخ استفاده کند حتی همچنین در ماده ۱۱۲۸ ق مدنی تصریح شده است هر گاه در یکی از طرفین صفت خاصی شرط شده باشد و بعد از عقد معلوم شود طرف مذکور فاقد وصف است طرف مقابل می تواند نکاح را فسخ نماید اگر جنون مرد بعد از عقد هم حادث شود زن حق دارد نکاح را فسخ کند.

۹- حق زن در طلاق رجعی

در طلاق رجعی زن و شوهر باید به مدت سه ماه در یک منزل سکونت داشته باشند و مرد به زن نفقه بدهد. در این شرایط در صورت فوت مرد، زن ارث می برد، چنانچه در این ایام مرد بخواهد زن دیگری اختیار کند حتما باید با اجازه همسر اول یا دادگاه باشد (ماده ۱۱۰۹ قانون مدنی)

۱۰- حق ارث

در قوانین ایران نیز که بر پایه دین اسلام است زنان هم از حیث نسب ارث می برند و هم از حیث سب. البته شرط ارث بردن زوجه این است که زوجیت در عقد دائم باشد. (فاطمه فهیمی، ۱۳۸۵ ش.ص ۳۵)

زوجین که زوجیت آنها دائمی است طبق ماده ۹۴۰ قانون مدنی از یکدیگر ارث می برند.

۱۱- حق مسئولیت تامین ارتباط جنسی

یکی از وظایف مهم مرد همخوابگی به موقع با زنش می باشد و این موضوع به مرحله بدیهی خود رسیده که دومین هدف مرد وزن در ازدواج دفع شهوت در ازدواج می باشد. پس وظیفه مرد است که در این مسئله پیش قدم شود و مراقب نیاز طبیعی زن خود گردد و به موقع آن را رفع کند تا از طغیان شهوت و یا فاسد شدن او جلوگیری کند. (علی قائمی، ۱۳۶۲ ش.ص ۲۴۳)

مطابق قوانین اسلامی زن موظف است تا در صورت عدم منع شرعی یا عقلی، نیاز جنسی همسر را برآورده سازد و شوهر نیز موظف به تامین این نیاز است. اگر مردی ارتباط جنسی با همسر خود را با عذر شرعی یا عقلی بیش از ۴ ماه به تاخیر اندازد، مرتکب حرام شود. و اگر زن بدلیل این مورد دچار عسر و حرج گردد می تواند با مراجعه به دادگاه طلاق گرفته (ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی).

۱۲- تضمین سلامت جسمی و روانی زن

طبق ماده ۱۱۱۵ قانون مدنی اگر بودن زن و شوهر در یک منزل متضمن خوف ضرر بدنی یا مالی یا شرافتی است زن می تواند مسکن جدا اختیار کند و مادام که زن در برگشتن به منزل معذور است نفقه بر عهده شوهر است.

۱۳- جبران زیان مادی و معنوی

طبق ماده ۱۰ قانون مسئولیت مدنی کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود می تواند از کسی که لطمه به او وارد آورده است جبران زیان مادی و معنوی خود

را بخواهد.

۱۴- حق باروری زن و جلوگیری از ورود ضرر به وی

هر کس عالماً و عامداً بواسطه ضرب یا اذیت و آزار زن حامله موجب سقط جنین وی گردد علاوه بر پرداخت دیه یا قصاص حسب مورد به حبس محکوم می شود. (ماده ۶۲۲ قانون مجازات اسلامی)

۱۵- حق زن در انتخاب محل سکونت

با شرط ضمن عقد زن می تواند حق سکونت را از آن خود کند.

۱۶- حق زن در استفاده از حق حبس

برابر ماده ۱۰۸۵ قانون مدنی تا زمانی که مرد مهریه زن را پرداخت نکرده زن می تواند از انجام وظایف زناشویی خودداری کند حتی در این صورت نیز مرد باید نفقه پرداخت کند.

۱۷- شرط برخورداری از نصف دارائی در صورت طلاق از سوی زوج

به استناد تبصره ۶۰ قانون اصلاح مقررات طلاق مصوب سال ۷۰، در صورت شرط ضمن عقد نکاح چنانچه زوج بدون دلیل موجه همسر خود را طلاق دهد می بایست نیمی از اموال مکتسبه پس از ازدواج و دوران زندگی مشترک را به زوجه منتقل نماید.

۱۸- حسن معاشرت زوجین

زن و شوهر باید بسان همسران برتر با خوشرویی و تواضع و صمیمیت با هم زندگی کنند و از هرگونه مجادله، ناسزاگویی و اهانت و تحقیر همدیگر بپرهیزند. (غلامعلی افروز ۱۳۷۸ ش، ص ۱۷۹ و ۱۸۰)

به موجب ماده ۱۱۰۳ ق مدنی زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگر هستند. لوازم حسن معاشرت را نمی توان دقیق معین کرد زیرا عادات و رسوم اجتماعی و فرهنگی مفهوم خاصی از حسن معاشرت بوجود می آورد. اما تمام اموری که از نظر اجتماعی توهین محسوب می شود مانند ناسزاگویی ایراد ضرب، مشاجره و تحقیر یا اموری که با عشق به کانون خانواده و اقتضای محبت بین دو همسر منافات دارد مانند ترک منزل و بی اعتنائی به همسر از مصادیق سوء معاشرت است.

۱۹- فریب در ازدواج

طبق ماده ۶۴۷ قانون مدنی چنانچه هر یک از زوجین قبل از عقد ازدواج طرف خود را به امور واهی از قبیل داشتن تحصیلات عالی، تمکن مالی، موقعیت اجتماعی، شغل و سمت خاص

، تجرد و امثال آنان فریب دهد و عقد بر مبنای آن واقع شود مرتکب به حبس محکوم می گردد.

۲۰- حضانت اطفال

حضانت عبارت است از اقتداری که قانون به منظور نگاهداری و تربیت اطفال به پدر و مادر اعطاء کرده است و در این اقتدار حق و تکلیف به هم آمیخته است بموجب ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی نگهداری طفل هم حق و هم تکلیف والدین است اما در صورت اختلاف و جدایی پدر و مادر طبق ماده ۱۱۶۹ مادر تا سن ۷ سالگی اولویت دارد و پس از آن حضانت با پدر است بعد از ۷ سالگی در صورت حدوث اختلاف حضانت طفل با رعایت مصلحت کودک به تشخیص دادگاه است.

همچنین طبق ماده ۱۱۷۱ قانون مدنی در صورت فوت یکی از والدین حضانت طفل با آنکه زنده است می باشد و بموجب قانون حق حضانت فرزندان صغیر یا محجور به مادران مصوب سال ۶۴ در صورت ازدواج مادر نیز حضانت ساقط نمی گردد.

و طبق ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی زوجین باید در تشبیه خانواده و تربیت اولاد به یکدیگر نمایند.

۲۱- حق و مسئولیت زن نسبت به نگهداری و تامین معاش والدین نیازمند

خود

بدلیل اصل استقلال زن در دارایی خود، زن حتی در صورت ازدواج می تواند در صورت عدم استطاعت مالی والدین در صورتی که دارایی نداشته و بوسیله کار کردن هم نتواند امرار معاش نمایند. نفقه والدین را بپردازد.

۲۲- حق جدایی از همسر در صورت عدم امکان سازش با ارائه دلایل موجه

قانونی

موجبات طلاق به درخواست زن مواردی است که در قانون به صراحت مشخص شده است مانند خودداری و ناتوانی شوهر از دادن نفقه و غیبت طولانی او که در این صورت زن می تواند برای طلاق به دادگاه رجوع کند و قاضی نیز شوهر را اجبار به طلاق می نماید.

همچنین در صورت عسر و حرج و شرایط مشقت بار برای زن، با مراجعه به دادگاه طبق ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی و تحقق شرایط و مصادیق ذکر شده با ارزیابی و بررسی قاضی دادگاه، زن می تواند طلاق بگیرد.

مصادیق احصاء شده در قانون از جمله : خودداری از ایفای حقوق واجبه زن، سوء معاشرت و

بیماری، محکومیت قطعی به حبس طولانی، - ترک زندگی خانوادگی، اعتیاد مضر که مخل ادامه زندگی است، ارتکاب جرمی که مغایر با حیثیت خانوادگی و شئون زن است.

علاوه بر امتیازاتی که برای زنان در حقوق خانوادگی پیش بینی شده است. بدلیل حق ریاست مرد در خانواده که در ماده ۱۱۰۵ قانون مدنی لحاظ شده است برخی از تفاوت ها در حقوق زن و مرد وجود دارد. از آنجا که خانواده اصلی ترین واحد جامعه است اما بدلیل اهمیت آن به حکم عقل نیازمند سازماندهی نظام و مدیریت مطلوب است و با توجه به اینکه مرد به طور فطری و طبیعی به انتخاب همسر و تشکیل خانواده، مبادرت می ورزد و در حراست از همسر خود می کوشد و تامین معاش را عهده دار است در جایگاه پدر در حمایت از فرزندان خود و رعایت مصالح و تامین نیازمندی های آن تلاش می کند، سرپرستی و مدیریت خانواده را نیز بایستی عهده دار باشد. لذا تفویض مسئولیت مدیریت به مرد نه تنها به کرامت زن لطمه ای وارد نمی کند بلکه مصلحت او را فراهم می کند و برای حفظ نظم و استمرار خانواده، تدبیر امور و مصلحت اندیشی ضرورت دارد.

آثار این ریاست در قوانین ایران در موضوع اقامتگاه، نام خانوادگی فرزند، ولایت طفل، تامین نفقه، تمکین زن، تابعیت، مسکن و حق طلاق وجود دارد که برگرفته از مبانی فقهی و شرعی و شرائط فرهنگی میباشد.

نتیجه گیری

احکام مشترک زنان و مردان در اسلام، بر پایه جنبه های مشترک انسانی است و احکام اختصاصی آنان ناشی از ویژگی های متمایزشان است.

همچنین اهمیت و کارکردهای متنوع و متعدد خانواده بر پایه متون دینی و فقه اسلامی اقتضا دارد که نقش و جایگاه زن در خانواده، هم در مقام همسر و هم در مقام مادر، از لحاظ حقوقی تضمین و تثبیت شود.

به موجب اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات، با رعایت موازین اسلامی و عدالت قضایی تضمین نماید.

اموری که دولت مکلف به انجام دادن آنهاست بر دو دسته اند: نخست آن ها که صرفاً به لحاظ زن بودن مطرح شده است، مانند ایجاد زمینه های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادّی و معنوی او.

دوم امور مربوط به تأمین حقوق زنان به لحاظ مادر بودن و عضویت آنان در خانواده مانند

لزوم ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کيان خانواده.

همچنين در قانون اساسی و قوانين عادی ايران بر تأمين حقوق برابر زن و مرد در انتخاب شغل، بهبود شرايط زنان شاغل، حق برخورداری زنان از آموزش، تأمين اجتماعی، امنیت اجتماعی، و بهداشت و درمان تأکید شده است.

منابع

۱. افروز، غلامعلی، همسران برتر، چاپ سوم، تهران، سازمان انجمن اولياء و مربيان، ۱۳۷۸.
۲. افريقي، محمدبن مکرم، لسان العرب، جلد ده، چاپ سوم، بيروت، دارصادر، ۱۴۱۴ ق.
۳. جعفري لنگرودی، محمد، ترمینولوژی حقوق، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۶۸ ش.
۴. خویی، منهاج الصالحين، جلد دوم، قم، انتشارات مدینه العلم، ۱۴۱۰ ق.
۵. دادمرزی، مهدی، فقه استدلالی، قم، موسسه فرهنگی طه، ۱۳۷۷ ش.
۶. راغب اصفهانی، حسين بن محمد، المفردات فی غريب القرآن، جلد یک، بيروت، دارالعلم الشاميه، ۱۴۱۲ ق.
۷. شب دینی، محمد، ديگران، کانون آرامش و پژگی های خانواده اسلامی، قم، انتشارات زمزم هدايت، ۱۳۹۲ ش.
۸. شريفی قریشی، باقر، نظام خانواده در اسلام، ترجمه لطيف راشدی، بی جا، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷ ش.
۹. فهیمی، فاطمه، حقوق مالی زن، چاپ اول، قم، انتشار دانشگاه قم، ۱۳۸۵ ش.
۱۰. قائمی، علی، تشکیل خانواده در اسلام، قم، نشر دانش اسلامی.
۱۱. قریشی، علی اکبر، قاموس قرآن، جلد دو، چاپ شش، تهران، دارالکتب السلاميه، ۱۳۷۱ ش.
۱۲. کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، چاپ بیست و هفتم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹.
۱۳. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، جلد یک، قم، انتشارات صدر، ۱۳۷۸.
۱۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد یک، چاپ هشتم، بی جا، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۱ ش.
۱۵. هدايت نیا، فرج اله، حقوق مالی زوجه، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵ ش.
۱۶. یثربی قمی، علی محمد، حقوق خانواده در قانون مدنی جمهوری اسلامی، چاپ اول، مرکز چاپ و نشر سازمان مطالعات اسلامی، ۱۳۷۶ ش.